

УДК: 159. 942

**ДО ПИТАННЯ ЩОДО РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ
«ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ» У ПСИХОЛОГІЇ****Лазуренко О.О.**

Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, Україна, Київ

Розкриваються основні напрямки дослідження поняття емоційної компетентності. Представлено узагальнені результати теоретичного вивчення емоційної компетентності, які ґрунтуються на дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Детально розглянуто визначення та структуру емоційної компетентності особистості. Виділені характерні змістовні ознаки цього феномену. Визначаються співвідношення понять «емоційний інтелект», «емоційна компетентність», «емоційна грамотність», «емоційна зрілість», «емоційна культура». Обґрунтовується соціальна значущість даного феномену.

Ключові слова: емоційна компетентність, емоційний інтелект, емоційна грамотність, емоційна зрілість, емоційна культура.

Лазуренко Е. А. К вопросу о развитии понятия «эмоциональная компетентность» в психологии / Национальный медицинский университет имени А.А. Богомольца, Украина, Киев

Раскрываются основные направления исследования понятия эмоциональной компетентности. Представлены обобщенные результаты теоретического изучения эмоциональной компетентности, основанные на исследованиях отечественных и зарубежных ученых. Подробно рассмотрены определение и структура эмоциональной компетентности личности. Выделены характерные содержательные признаки этого феномена. Определяются соотношения понятий «эмоциональный интеллект», «эмоциональная компетентность», «эмоциональная грамотность», «эмоциональная зрелость», «эмоциональная культура». Обосновывается

социальная значимость данного феномена.

Ключевые слова: эмоциональная компетентность, эмоциональный интеллект, эмоциональная грамотность, эмоциональная зрелость, эмоциональная культура.

Lazurenko O.O. The development concepts «emotional intelligence» in psychology / O.O. Bogomolets National Medical University, Ukraine, Kiev

Revealed areas of research concept of emotional competence are described. The article presents the summarized results of the theoretical study of emotional competence, based on the research of domestic and foreign scholars. Considered in detail the definition and structure of individual emotional competence. Dedicated characteristic content features of the phenomenon. Defined relationship between the concepts of "emotional intelligence", "emotional competence", "emotional literacy", "emotional maturity", "emotional culture". The social significance of the phenomenon is grounded.

Keywords: emotional competence, emotional intelligence, emotional literacy, emotional maturity, emotional culture.

Вступ. Складність і багатогранність існування сучасного суспільства вимагає всебічного осмислення нових психологічних феноменів, в тому числі нагальність питання щодо сутності емоційної компетентності. Вивчення даного феномену є новим сегментом у дослідженні емоційної сфери особистості. Доцільність вивчення емоційної компетентності зумовлена значенням емоцій у житті та діяльності людини [7]. Загальновизнаним є той факт, що емоції включені до усіх психічних процесів і станів людини, вони супроводжують будь-які прояви її активності. Широкий спектр емоцій вказує на значні можливості емоційного чинника [4].

Загальна постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема компетентності у розумінні та вираженні емоцій постає досить гостро. Розв'язанню проблеми психоемоційних та психосоматичних розладів могла б сприяти цілеспрямована робота з розвитку емоційної обізнаності, тієї

здатності, яка в наукових дослідженнях називається емоційною компетентністю. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває дослідження питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз дозволив узагальнити результати досліджень різних авторів за ступенем структурованості та розробленості теоретичних положень досліджуваного явища. В цілому, у психолого-педагогічній літературі висвітлені фундаментальні теоретичні та експериментальні дослідження, які стосуються закономірностей становлення емоційної сфери, загальних аспектів проблеми емоцій, емоційної зрілості (праці Г.Бреслава, О.Запорожець, А.Ольшаннікової, А. Сухарева, О.Чебикіна та ін.), емоційного інтелекту (Д.Гоулмен, Дж. Мейер, П.Селовей та ін.) тощо.

Теоретико-методологічні підходи до проблеми співвідношення інтелектуального й емоційного розглядали у своїх роботах Б.Г.Ананьєв, Л.С.Виготський, С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонт'єв, В.М.Мясищев, О.К. Тихомиров та ін. На тісний зв'язок мислення, інтелекту і емоційних процесів вказували і відомі психологи В.К.Вілюнас, Б.І.Додонов, Я.Рейковський. Деякі з них підкреслювали, що при всій важливості інтелектуального осягнення та освоєння світу саме емоції та почуття визначають головну лінію людської поведінки (В.К.Вілюнас, Б.І.Додонов, К.Ізард, О.М.Лук, П.В.Симонов та ін.).

Подальше дослідження емоцій активно розпочалось наприкінці минулого століття, коли з'явилися поняття «емоційний інтелект» і «емоційна компетентність», які характеризують здібності до управління емоційними явищами та властивостями. Це сприяло інтенсивному зростанню кількості наукових публікацій, спрямованих на вивчення даних феноменів.

Поняття «емоційна компетентність» стало використовуватись у психології завдяки публікаціям таких зарубіжних дослідників, як К.Саарні, Д.Гоулман, М. Райнольдс, І. Андреева, Е. Яковлева та ін. [1; 2; 9]. Сьогодні існує не так і багато досліджень феномену емоційної компетентності. Це окремі праці П. Селовей, Дж. Мейер, Д.Гоулмен, К. Саарні, Г.Бреслава, І.Н.Андреевої,

Е.Л.Носенко та ін. Дана проблема активно обговорюється і висвітлюється в працях Г.Г.Гарскової, Д.В.Люсіна, М.О. Манойлової та ін. Аналіз науково-методичної літератури показує, що серед дослідників емоційної компетентності немає однозначної думки щодо визначення цього поняття, його змісту, структури, а також чинників, що визначають її розвиток.

В Україні теж останнім часом з'являються дослідження з проблем вивчення емоційної компетентності, її функцій: праці І.Ф.Аршави, О.І. Власової, С.П. Дерев'янка, Н.В.Ковриги та ін. В них емоційна компетентність розглядається як ключ до успіху в усіх сферах життя, а результатом високої емоційної компетентності вважається можливість управляти власними емоціями. Це, в значній мірі, дозволяє розширити проблематику досліджень, залучити нові джерела, зіставити традиційні підходи з новітніми, осмислити вітчизняний досвід в контексті світового. Саме тому, на наше глибоке переконання, доречним було детально розглянути і дослідити матеріали щодо змісту емоційної компетентності, яка стала досить популярною в останні роки, а відтак, по-новому поглянути на зміст емоційної сфери особистості в цілому.

Мета статті полягає у розгляді емоційної компетентності, розкритті її змісту та структури на основі вивчення та аналізу психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, а також обґрунтування соціальної значущості даного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичний аналіз змісту поняття емоційної компетентності, на наше глибоке переконання, неможливий без огляду історії питання, що дозволить глибше дослідити сутність даного феномену.

Емоційний інтелект (а пізніше й емоційна компетентність) став предметом психологічного дослідження порівняно недавно завдяки працям зарубіжних дослідників. Серед західних вчених, які розробляли концепції емоційного інтелекту, були Д. Гоулмен, П. Саловей, Дж. Майер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф. Вперше цей термін почали використовувати на поч. 1990-х років. Американські психологи П. Селовей і

Дж. Мейер застосували його для сукупності позначень ступеня розвитку таких людських якостей, як самосвідомість, самоконтроль, мотивація, вміння ставити себе на місце інших людей, навички роботи з людьми, вміння налагоджувати взаєморозуміння з іншими. За Г.Бреславом [3], вчені наголошують, що вплив емоційних явищ на пізнання регулюється та опосередковується особистістю, що вказує на наявність деякого комплексу індивідуальних здібностей чи рис, що відповідає за те, наскільки вплив емоційних явищ виявиться конструктивним чи деструктивним для поведінки людини. Цей комплекс вони визначили як «емоційний інтелект». В подальшому Мейер та Селовей розглядають емоційний інтелект як риси загальних здібностей.

За іншими джерелами вперше про емоційний інтелект заговорив Рувен Бар-Он ще у 1985 році. Так, вчений визначає емоційний інтелект як набір некогнітивних здібностей, компетенцій чи навичок, що впливають на здатність людини справлятися із викликами зовнішнього середовища. Емоційний інтелект, за Г. Гарсковою, – це здатність розуміти відносини особистості, репрезентовані в емоціях, і управляти емоційною сферою на основі інтелектуального аналізу і синтезу [5, с. 687]. Згідно з дослідженнями у сфері розвитку емоційного інтелекту, він проявляється в діяльності через 15 компетенцій (професійно важливих якостей) [11]. Проте, найбільше розповсюдження даний феномен отримав лише у 1995 році завдяки доробкам Д.Гоулмена, який зробив поняття емоційного інтелекту загальноприйнятим. Саме він наряду із поняттям емоційного інтелекту почав використовувати поняття «емоційна компетентність». У книзі «Emotional Inteligence» на матеріалах психологічних досліджень і опитувань Д. Гоулмен довів, що успіх в житті залежить не стільки від логічного інтелекту - IQ, скільки від здібностей управляти своїми емоціями - EQ. Він заявив, що важливішу роль, ніж IQ, грає коефіцієнт EQ – емоційний показник інтелекту. Пов'язано це з тим, що контроль над власними емоціями і здатність правильно сприймати чужі почуття характеризують інтелект точніше, ніж здатність логічно мислити. Згідно з концепцією Д. Гоулмена, EQ вираховується як сума показників певних

здібностей: самоусвідомлення, самомотивування, стійкість до фрустрації, контроль за імпульсами, регуляція настрою, емпатія, оптимізм [8, с. 342]. Згідно з його визначенням, емоційна компетентність – це здатність усвідомлювати і визнавати власні почуття, а також почуття інших для самомотивації, для управління власними емоціями і в стосунках з іншими.

Пізнішими є дослідження емоційної компетентності Керолін Саарні, яка розглядає її у вигляді набору з восьми видів здібностей чи вмій: усвідомлення власних емоційних станів; здатність розрізняти емоції інших; здатність використовувати словник емоцій та форми їх вираження, характерні для даної культури; здібність симпатичного та емпатичного включення в переживання інших людей; здібність розуміти, що внутрішній емоційний стан не обов'язково відповідає зовнішньому прояву як у самого індивіда, так і у інших людей; здібність справлятися зі своїми негативними переживаннями; усвідомлення того, що структура та характер взаємовідносин в певній мірі визначається тим, як емоції виражаються у взаємовідносинах; здібність бути емоційно адекватним, тобто приймати власні емоції. При цьому К. Саарні відмічає, що цей перелік здібностей може бути невичерпним.

На думку Ф. Іскандерової [6], емоційна компетентність включає: уміння людини усвідомлювати і оцінювати себе (свої сильні і слабкі сторони, свої почуття і поведінку, причини їх виникнення і наслідки, до яких вони призводять), складати план особистого розвитку; уміння управляти собою (своїми установками, поведінкою, приймати рішення, бути наполегливим, гнучким, справлятися із стресовими і конфліктними ситуаціями, управляти своїми емоціями); уміння мотивувати себе (визначати чіткі напрями руху, досягати результатів, мати позитивний настрій, робити цікавими своє життя і роботу); уміння розуміти людей, їх емоції, почуття, бути терпимими; уміння будувати взаємини з людьми (будувати стосунки довіри, поваги, вміти домовлятися). Отже, підсумовуюче вище вказане, зазначимо, що поняття «емоційна компетентність» більш нове та менш вивчене, ніж емоційний інтелект. Енциклопедичне визначення емоційної компетентності можна

сформулювати як поінформованість в емоційній сфері особистості, як «обізнаність в емоційному світі власному та інших». Тобто, рівень емоційної компетентності може свідчити про цілісність емоційного життя. Існують і інші визначення емоційної компетентності. Так, її розуміють як здатність діяти із внутрішнім світом своїх почуттів та бажань; або як здібність особистості здійснювати оптимальну координацію між емоціями та цілеспрямованою поведінкою.

Різняться і погляди науковців щодо природи даного феномену. Одні вважають, що природа емоційної компетентності має генетичний характер (К. Скайе, О.Гиндина), інші (О.Бодальова, Л.Лепіхова, Н.Белоцерковець) вважають, що емоційна компетентність формується під впливом соціуму. Зауважимо, що, звичайно, генетичний фактор неможна повністю відкидати; проте все ж таки соціальні фактори розвитку особистості відіграють значну роль у цьому процесі. У психологічній науці також використовується низка термінів, пов'язаних з поняттями «емоційний інтелект» та «емоційна компетентність», зокрема такі: «емоційна розумність» (Е.Л.Носенко), «емоційне самоусвідомлення» (О.І.Власова), «емоційне мислення» (О.К.Тихомиров), «емоційна грамотність» (К. Стайнер), «емоційна обдарованість», «емоційна культура», «емоційна зрілість».

Транзактний аналітик К. Стайнер запропонував концепцію «емоційної грамотності». Він пов'язує таку властивість з системою здібностей і життєвих умінь, передусім здатності розуміти власні емоції, слухати інших та співчувати їхнім емоціям, продуктивно висловлювати емоції [14, с. 100-103]. Культуру емоцій розглядає вітчизняний психолог В. Семиченко і виділяє такі її ознаки, як: доцільність прояву емоцій, тобто певне функціональне призначення; доречність, тобто відповідність емоції ситуації в цілому, враховуючи соціальне оточення; помірність, природність та відповідність прийнятим нормам [12, 26]. На думку ряду авторів (Поліщук В.М., Рибалка В.В., Санникова О.П.) емоційна культура визначається умінням індивіда сприймати та емоційно відчувати навколишній світ. Формування даного уміння можливе за допомогою процесів

емоційної регуляції, розуміння значення емоцій в людському житті [7]. Проблема емоційної зрілості особистості розглядалася у вітчизняній і зарубіжній психології та психотерапії (О.Я.Чебикін, О.С.Алборова, Д.Абрахамсен, Дж. Майер та ін.). У більшості робіт вживання терміна «емоційна зрілість» супроводжується описом характерних ознак емоційно зрілої людини, але відсутні визначення та структура цього поняття, яка відображає оптимальний розвиток емоційної сфери на рівні адекватності емоційного реагування в певних соціокультурних і внутрішньоособистісних умовах.

Висновки. Емоційна компетентність – це інтегральна властивість особистості, яка представляє собою набір знань, вмінь та навичок, які дозволяють адекватно діяти на основі обробки всієї інформації. Вона збагачує досвід особистості, сприяє швидкому аналізу емоціогенних ситуацій, виступає умовою успішності людини у всіх сферах життя. Ми припускаємо, що рівень емоційної компетентності проявляється в емоційних властивостях особистості і одночасно детермінується ними. Саме тому, на наше глибоке переконання, емоційна компетентність може і повинна виступати аспектом спеціального тренування, адже орієнтація у власному емоційному світі, а відтак, і адекватна поведінка дозволяє гармонійно взаємодіяти з навколишнім світом. В цілому, порушена проблема, незважаючи на її величезну значущість, поки що залишається недостатньо дослідженою у теоретичному плані і потребує подальшого наукового вивчення та обґрунтування.

Література:

- 1. Андреева И.Н. Развитие эмоциональной компетентности педагогов / И.Н.Андреева // Психология образования сегодня: теория и практика. Материалы Международной науч.-практ.конф. – Минск, 2003. – С.166-168.*
- 2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена / И.Н. Андреева // Вопросы психологии. – 2006. – № 3. – С.78-86.*

3. Бреслав Г.М. Психология эмоций / Г.М. Бреслав – М., 2007. – 544 с.
4. Изард К. Эмоции человека /К. Изард. – М., 1980. – 440 с.
5. Ильин Е. П. Эмоции и чувства / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2002. – 752с.
6. Искандерова Ф.В. Эмоциональный интеллект как основа межличностного взаимодействия / Ф.В. Искандерова // Вестник КАСУ. – Выпуск: Образовательные технологии. – №1. – 2006. – С. 130-134.
7. Лазуренко О.О. Емоції і їх значення в життєдіяльності людини / О.О. Лазуренко – К., 1997. – 60 с.
8. Либин А. В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А. В. Либин. – 2 изд. – М.: Смысл, 2000. – 549 с.
9. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова – М., 1996. – 308 с.
10. Менеджмент и кадры: психология управления, соционика и социология: № 8 (68), 2008. – 54 с.
11. Програма семінару «Тренінг EQ» Університету економіки і права «Крок» (WWW документ). URL [http:// www.kadry.itop.net](http://www.kadry.itop.net).
12. Семиченко В.А. Теоретичні та методичні основи професійного самовиховання студентів вузу: навч-метод. посібник / В.А. Семиченко – Хмельницький, 2001. – 254 с.
13. Филатова О. Эмоциональный интеллект как показатель целостного развития личности / О. Филатова // Персонал. – № 5, 2000. – 243 с.
14. Bar-On R. Emotional intelligence/ Emotional quotient inventory. – Toronto, 1997.
15. Goleman D. Emotional intelligence. – New York, 1995. – 352 p.
16. Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional Intellegence // Intelligence. – V.17. - №4. – P.433-442.

References:

1. Andreeva I.N. Razvitie jemocional'noj kompetentnosti pedagogov / I.N.Andreeva // Psihologija obrazovanija segodnja: teorija i praktika.

- Materialy Mezhdunarodnoj nauch.-prakt.konf. – Minsk, 2003. – S.166-168.*
2. *Andreeva I.N. Jemocional'nyj intellekt: issledovanija fenomena / I.N. Andreeva // Voprosy psichologii. – 2006. – № 3. – S.78-86.*
 3. *Breslav G.M. Psichologija jemocij / G.M. Breslav – M., 2007. – 544 s.*
 4. *Izard K. Jemocii cheloveka /K. Izard. – M., 1980. – 440 s.*
 5. *Il'in E. P. Jemocii i chuvstva / Il'in E. P. – SPb: Piter, 2002. – 752s.*
 6. *Iskanderova F.V. Jemocional'nyj intellekt kak osnova mezhlichnostnogo vzaimodejstvija / F.V. Iskanderova // Vestnik KASU. – Vypusk: Obrazovatel'nye tehnologii. – №1. – 2006. – S. 130-134.*
 7. *Lazurenko O.O. Emotsii i yikh znachennia v zhyttiediialnosti liudyny / O.O. Lazurenko – K., 1997. – 60 s.*
 8. *Libin A. V. Differencial'naja psichologija: na peresechenii evropejskih, rossijskih i amerikanskih tradicij / A. V. Libin. – 2 izd. – M.: Smysl, 2000. – 549 s.*
 9. *Markova A.K. Psichologija professionalizma / A.K. Markova – M., 1996. – 308 s.*
 10. *Menedzhment i kadry: psichologija upravlenija, socionika i sociologija: № 8 (68), 2008. – 54 s.*
 11. *Prohrama seminaru «Treninh EQ» Universytetu ekonomiky i prava «Krok» (WWW dokument). URL [http:// www.kadry.itop.net](http://www.kadry.itop.net).*
 12. *Semychenko V.A. Teoretychni ta metodychni osnovy profesiinoho samovykhovannia studentiv vuzu: navch-metod.posibnyk / V.A. Semychenko – Khmelnytskyi, 2001. – 254 s.*
 13. *Filatova O. Jemocional'nij intelekt kak pokazatel' celostnogo razvitija lichnosti / O. Filatova // Personal. – № 5, 2000. – 243 s.*
 14. *Bar-On R. Emotional intelligence/ Emotional quotient inventory. – Toronto, 1997.*
 15. *Goleman D. Emotional intelligence. – New York, 1995. – 352 p.*
 16. *Mayer J.D., Salovey P. The Intelligence of emotional Intellegence // Intelligence. – V.17. - №4. – P.433-442.*